

ПІСЕННІ ПАРАДИГМИ ВЕСІЛЬНИХ ПІСЕНЬ ПОДІЛЛЯ ТА ЇХ ПРОСТОРОВІ МОДИФІКАЦІЇ

У статті досліджується дія пісенної парадигми в межах однієї етнографічної зони (Поділля) на прикладі весільних пісень, зафіксованих у селах Хмельниччини, Вінниччини, Тернопільщини.

Ключові слова: Поділля, пісенна парадигма, весільні пісні.

Сучасне етномузикознавство робить акцент на вивченні типології та динаміки фольклорної традиції одного етнографічного регіону, застосовуючи порівняльні методи аналізу пісенного фольклору на семантичному та структурно-морфологічному (силаборитмічному, композиційному, ладозвукорядному та виконавському) рівнях з увагою до різних рівнів тотожності його структурних параметрів.

В основу аналітичного зіставлення репертуару досліджуваного регіону покладено дію пісенної парадигми як сукупності варіантів пісенного твору та ідентифікації їх на різних рівнях спорідненості, розроблену українським етномузикознавцем С. Грицою [7, 36-44]. Матеріалами для порівняльного аналізу послужили зразки з двотомного видання «Весілля» [5; 23] (упорядник текстів М. М. Шубравська, упорядник нотного матеріалу О. А. Правдюк), з 2-го тому видання «Весільні пісні» [2], зі збірника «Пісні Поділля» [9], записи Насті Присяжнюк із с. Погребище на Східному Поділлі (Вінницька область) [3], весільні пісні Віньковеччини [4].

Мета статті – з'ясувати динаміку фольклорної традиції одного етнографічного регіону на матеріалах власних записів (здійснених упродовж 1997 – 2004 років в селах Хмельницької області) та записів, що містяться у друкованих джерелах з Хмельниччини, Вінниччини та Тернопільщини. Розглянути пісенні парадигми весільних пісень з точки зору пісенної та ритмічної форми, складочислової будови, мелодичного контуру, ладозвукоряду, обрядової приналежності, засобів поетики, враховуючи їх варіантні зміни.

1. Варіанти пісенної парадигми «**Ніхто не вгадає**» виконуються під час випікання короваю. Для аналізу використано записи автора з сіл Мазники Деражнянського, Адампіль Старосинявського, Нетечинці, Пилипи Олександрівські Віньковецького районів Хмельницької області та Погребище Гайсинського району Вінницької області [9, 139].

Пісня виконується під час виготовлення весільного короваю. Її словесний текст повторюється в усіх варіантах майже без змін. Варіанти із сіл Мазники, Нетечинці, Пилипи Олександрівські мають подібну модель силабомелодичного ритму з амфібрахічними фігурами: , для варіантів із сіл Адампіль та Погребище властивий висхідний йонік: .

Збережено архаїчну ладову модель – пентахорд еолійського нахилу (села Мазники, Пилипи Олександрівські), у варіанті із села Нетечинці спостерігається варіабельність 3 ступеня. Іонійський пентахорд властивий варіантам із Адамполя та Погребища. В інтонаційному відношенні відрізняється лише Погребищенський варіант, мелодична лінія якого бере початок від 1 ступеня.

Формотворчою моделлю цих варіантів є шестирядкова строфа, виняток становить лише варіант із села Нетечинці, де форма розширюється до восьмирядкової за рахунок кумулятивного приспіву.

2. Пісенна парадигма «**Стільця, матінко, стільця**» серед досліджуваного матеріалу представлена 10-ма варіантами: з сіл Мазники Деражнянського, Баламутівка Ярмолинецького, Пилипи Олександрівські Віньковецького, Ріпинці Кам'янець-Подільського районів Хмельницької області [3, 72], Мізяківські Хутори Вінницького [6, 376], міста Козятин [3, 192], Зятківці Гайсинського [10, 36], Погребище [158, 168], Михайлівка Бершадського районів Вінницької області [5, 288].

Усі варіанти виконуються під час обряду розчісування коси. Модель силабомелодичного ритму у них представлена трьома різновидами:

1) – семискладник з хореїчним закінченням (Мазники, Баламутівка, Мізяківські

Хутори, Погребище);

2) – з амфібрахічними фігурами (Нетечинці, Пилипи Олександрівські, Ріпинці, Михайлівка);

3) або – у формі трипірихія (м. Козятин, с. Зятківці).

Словесний текст залишається сталим в усіх варіантах. Для посилення емоційності час від часу використовуються епітети «золотого кожуха», «нового гребінця», «нового кожуха», «білого кожуха».

Найуживанішою пісенною формою є п'ятирядкова строфа, лише у варіантах із Козятина та села Зятківці Гайсинського району, Михайлівка Бершадського району Вінницької області вона є чотирирядковою тому, що перший вірш проводиться без повторення.

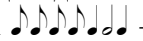

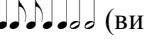

Всі варіанти мають архаїчні ладові парадигми – переважно пентахорд іонійського нахилу, окрім варіантів із сіл Мазники (еолійський пентахорд), Нетечинці (пентахорд з варіабельним 3 та хроматизованим 4 ступенем), Мізаківські Хутори (пентахорд з варіабельним 3 та хроматизованим 4 ступенями). Варіант із села Баламутівка представлений тетрахордом з субсекундою, субквартою та варіабельним 3 ступенем.

Варіанти дещо різняться між собою за мелодичним контуром, хоча спільність простежується в прикінцевих віршах строф при низхідному русі мелодії від 5 до 1 ступеня (окрім зятковецького варіанта).

3. Пісенна парадигма «**Місяцю рогозорий**» представлена 6-ма варіантами: з сіл Мазники Деражнянського, Пилипи Олександрівські Віньковецького районів Хмельницької області, Зятківці Гайсинського [10, 58-59], Михайлівка Бершадського [5, 297], Дяківці Літинського районів Вінницької області [3, 93], Скородинці Тернопільської області [3, 358].

Наведені варіанти відрізняються функціональною приналежністю: у селах Мазники, Пилипи Олександрівські на Хмельниччині та Скородинці на Тернопільщині ця пісня виконується по дорозі, коли несуть коровай; у селах Михайлівка, Зятківці, Дяківці на Вінниччині – як йдуть по дорозі до молодої «віночків шукати», «по золотії вінки» тощо. Та все ж спільною для усіх варіантів є функціональна прив'язаність до весільних переходів.

Усім вищезазначеним варіантам властива астрофічність, яку творять шести-семискладові вірші, зокрема через «коливання» місцезнаходження цезури то після третього, то після четвертого складу, або й зовсім без неї.

Аналіз моделі силабомелодичного ритму доводить спільність, за даною характеристикою, варіантів із сіл Мазники, Пилипи Олександрівські – семискладник з хореїчним закінченням; із сіл Зятківці, Михайлівка – семискладник з ямбізованим закінченням. Варіанти відрізняються ритмічно у селах Дяківці (висхідний йонік) та Скородинці (ямбізований семискладник).

Вищезазначені варіанти різняться також і за пісенною формою. Вона коливається в межах чотири- восьмирядкової.

Близькими за розвитком мелодії є варіанти із сіл Мазники, Пилипи Олександрівські, Скородинці. Для останнього вірша усіх варіантів властивий низхідний рух мелодії до 1 ступеня: (6) 5 4 3 2 1, крім варіанта із села Зятківці.

У більшості випадків пісенна парадигма представлена пентахордом із різноманітними модифікаціями: із села Михайлівка – із субсекундою, села Мазники – із варіабельним 3 ступенем, села Скородинці – із варіабельним 3 ступенем і приставною верхньою секундою, а варіанти із сіл Зятківці та Дяківці демонструють іонійський семиступеневий лад у першому випадку із приставною верхньою секундою, у другому із субквартою.

Порівнявши варіанти пісенної парадигми «Місяцю рогозорий», ми виявили більшу спільність варіантів із Хмельницької та Тернопільської області і значне розходження з варіантами, записаними на Вінниччині.

4. Пісенна парадигма «**Дай, мати, до коси масла**» представлена сімома варіантами: з сіл Мазники Деражнянського, Адамів Старосинявського, Буглаї Старосинявського, Пилипи Олександрівські

дрівські Вінковецького районів Хмельницької області, Слобода Яришівська Могилів-Подільського [6, 261], Зятківці Гайсинського [10, 42], Михайлівка Бершадського районів Вінницької області [1, 290].

Усі варіанти аналізованої пісенної парадигми супроводжують обряд розчісування коси. Їх можна поділити на п'ять ритмоформул:

 – з хорейним закінченням (Мазники);

 – дактиль у поєднанні з висхідним йоніком (Адампіль, Буглаї);

 – амфібрахічні фігури (Пилипи Олександрівські, Слобода Яришівська);

 – дактиль з диспандесом (Зятківці);

 – поєднання ди- та трипірихія (Михайлівка).

Найуживанішою є чотирирядкова пісенна форма (виняток становить лише зятківецький варіант, який розширюється до шестирядкової за рахунок введення додаткового тексту «Росу-косу розмастити, щоб віночок примостити»). Яскравим засобом поезики виступає пестлива лексика: «коровицю», «корівоньки» тощо.

У наведених варіантах переважає нерівноскладова ритмічна форма, яка містить шести-десятискладові вірші з цезурою або без неї. Причому розташування цезури по-різному проявляється в аналізованих варіантах: після третього або після четвертого складів.

Досліджуваним варіантам пісенної парадигми «Дай, мати, до коси масла» властивий пентахорд із деякими модифікаціями, зокрема, іонійський (Буглаї, Михайлівка), еолійський із субсекундою (Слобода Яришівська), еолійський з варіабельним 3 ступенем (Адампіль, Пилипи Олександрівські). Лише одному варіантові притаманний іонійський тетрахорд (Мазники).

За мелодичним контуром усі варіанти відрізняються один від одного, подібні риси простежуються лише в останньому вірші, де мелодія рухається у низхідному напрямку від верхньої квінти до 1 ступеня. Винятком є мазницький варіант з хвилеподібним мелодичним рухом в останньому вірші (3² 4 3² 2 1).

5. Пісенна парадигма «**Встаньте, буюри, встаньте**» зустрілася нам у п'яти варіантах: в селах Пилипи Олександрівські Вінковецького району Хмельницької області, Михайлівка Бершадського [5, 335], Зятківці Гайсинського районів Вінницької області [10, 219-220], Адамівка на Поділлі [3, 185-186], Колюсики Ушицького повіту (без нот) [11, 211].

Взаємозамінними для цієї пісенної парадигми є номінативні форми «буюри», «дружбоньки», Спільною для усіх вищезазначених варіантів є нерівноскладова тирадна будова, якій відповідають повторювані ряди-колони в мелодії.

Відрізняються варіанти лише за мелодичним контуром. Зокрема, пилипівський представляє пентахорд з варіабельним 3 ступенем, михайлівський та зятківецький, що географічно близькі, представлені іонійським гексахордом. Варіант із Адамівки творить іонійський пентахорд з приставною верхньою секундою та субсекундою. За мелодичним контуром близькими є варіанти із сіл Пилипи Олександрівські та Адамівка, решта абсолютно відрізняються за принципом мелодичного становлення. Лише в останній музично-синтаксичній стопі кожного варіанта маємо спільний низхідний поступеневий рух від 5-го до 1-го щабля.

Досліджувані варіанти відрізняються й за ритмічною організацією: – семискладник з хорейним закінченням зустрічається в прикладі з села Пилипи Олександрівські); – ямбізований семискладник характерний для сіл Михайлівка, Адамівка; – п'ятискладник з хорейним закінченням властивий для села Зятківці.

За функціональним прикріпленням вищезазначені пісенні варіанти відповідають недільному дню і виконуються при закінченні вечері. Винятком є варіанти із сіл Адамівка та Колюсики, які співаються за тих самих умов, лише в суботу, після закінчення дівич-вечора, а в Адамівці – в той час, коли молодому й боярам пришивають до одягу квітки й стрічки.

6. Пісенна парадигма «**Летять галоньки у три рядочки**». Представлена 6-ма варіантами з

сіл Пилипи Олександрівські Віньковецького району Хмельницької області, Брага Жванецького повіту Кам'янецької округи [3, 156-157], Чернокозинці Кам'янецького повіту [3, 157], Зятківці Гайсинського району Вінницької області [10, 82], Терешівці Летичівського повіту на Поділлі [8, 6], Погребище на Вінниччині [9, 153-154].

Пісню виконують, якщо молода сирота. Словесний текст майже в усіх варіантах ідентичний.

Аналізовані варіанти мають багато спільних рис. Їм властива дворядкова варіаційна форма (AA') з ритмічною будовою (5+5+7)² (за винятком варіанта із села Зятківці, де додавання складів у тексті призвело до музично-ритмічного дроблення третьої музично-синтаксичної стопи (5+5+(4+4)⁸).

Близькість мелодичного контуру простежується у варіантах із сіл Пилипи Олександрівські, Брага, Чернокозинці, в одному випадку, а в іншому – із сіл Зятківці, Погребище, Терешівці.

Спільною моделлю силабомелодичного ритму перших двох пісенних колін в усіх варіантах є ямбізований п'ятискладник: . Диференціюється ритмічний малюнок лише третьої музично-синтаксичної стопи: виявляємо висхідний йонік (Погребище, Терешівці); репетиційний тип становлення (Брага); хореїчне закінчення (Пилипи Олександрівські, Чернокозинці).

Ладозвукоряди в досліджуваних варіантах є більш індивідуалізованими: пентахорд іонійського нахилу з субсекундою (Погребище), пентахорд із субсекундою та субквартою, хроматизованим 4 ступенем і приставною верхньою терцією (Брага), пентахорд еолійського нахилу з хроматизованим 4 ступенем і приставною верхньою терцією (Чернокозинці), пентахорд із субсекундою та хроматизованим 4 ступенем (Терешівці), пентахорд з варіабельним 3 ступенем, хроматизованим 4 ступенем та субквартою (Зятківці), еолійський гексахорд (Пилипи Олександрівські).

8. Пісенна парадигма «Лети, лети, соколоньку, попереду» представлена п'ятьма варіантами: з сіл Нетечинці, Пилипи Олександрівські Віньковецького районів Хмельницької області, Михайлівка Бершадського району Вінницької області [5, 302], Блищанівка Дунаєвського району Хмельницької області [3, 246], Погребище на Вінниччині [9, 176-177].

Взаємозамінними, у даному випадку, є номінативні форми «соколоньку», «соловейку», «зазуленьку». Значно скороченим є варіант із села Пилипи Олександрівські.

Варіанти цієї весільної пісні виконуються у неділю, коли молоді повертаються зі шлюбу.

Для аналізованих зразків властива чотири- (Пилипи Олександрівські), шести- (Нетечинці, Погребище, Михайлівка), семирядкова (Блищанівка) пісенні форми. До речі, варіант із села Блищанівка структурно відрізняється від усіх інших тим, що має двоколінний уклад вірша, а триколінність простежується лише у першому вірші.

Єдиною для усіх варіантів формою ритмічної організації першого пісенного коліна є дипірихій: . Друге пісенне коліно найчастіше представлене висхідним йоніком: (Пилипи Олександрівські, Нетечинці, Блищанівка), подекуди воно авгментоване: (Михайлівка, Погребище). Ритміка третього пісенного коліна має найбільше модифікацій: (Пилипи Олександрівські), (Блищанівка) – висхідний йонік; – з ямбізованим закінченням (Нетечинці, Михайлівка, Погребище).

Усі варіанти мають багато подібних елементів у мелодичній лінії, найсуттєвішими з яких є завершальні каданси.

5 6 5 (в середині побудови, крім Погребищенського);

2 1 1 (в кінці побудови).

Основною ладовою моделлю варіантів є гексахорд: іонійського нахилу (Пилипи Олександрівські, Блищанівка, Михайлівка), з хроматизованим 4 ступенем (Нетечинці); лише одному варіантові з села Погребище властивий пентахорд іонійського нахилу.

7. Пісенна парадигма «В'ється гіленько гладко». Для порівняльного аналізу ми використали шість варіантів: з сіл Мазники Деражнянського, Нетечинці, Пилипи Олександрівські Віньковецького районів Хмельницької області, Блищанівка Дунаєвського району Хмельницької області [3, 37], Скородинці Тернопільської області [3, 38], Ріпинці Кам'янець-Подільського району Хмельницької області [3, 36-37].

Пісня виконується у суботу на дівич-вечорі за двох обставин: під час вбирання гільця (Маз-

ники, Нетечинці, Пилипи Олександрівські), а також під час плетення вінка (Блищанівка, Скородинці, Ріпинці). Характерним для усіх варіантів є порівняння віночка (гільця) з червоним ябком.

Взасмозамінними є номінативні форми «дружечкам», «сванечкам», «свашині», «віночку», «гіленько». Словесний текст варіантів із сіл Скородинці та Ріпинці значно відрізняється від усіх інших.

Ритмічна форма усіх варіантів характеризується сталою п'ятирядковою структурою, де кожний вірш є нецезурованим семискладником.

Для більшості варіантів характерна модель силабомелодичного ритму з амфібрахічним закінченням: (Мазники, Нетечинці, Пилипи Олександрівські, Ріпинці). У двох випадках (Блищанівка, Скородинці) маємо ритмічне стягнення: .

Найтиповішою ладовою моделлю для цих варіантів є пентахорд з варіабельним 3 ступенем (Мазники, Пилипи Олександрівські); з варіабельним 3 ступенем та приставною верхньою секундою (що тяжіє до гексахордної моделі) (Скородинці); пентахорд еолійського нахилу (Нетечинці, Блищанівка); еолійського нахилу з приставною верхньою секундою (Ріпинці).

Майже усі наведені варіанти виявляють спільні риси мелодичного розвитку, а в останньому вірші простежується поступеневий низхідний рух від 5-го до 1-го ступеня. Абсолютно зосібним виявився лише варіант із села Ріпинці, зокрема у нас є певні сумніви щодо правильності його нотації.

Вдавшись до порівняльного аналізу весільних пісень Хмельниччини, Вінниччини, Тернопільщини, ми дійшли висновку, що дія пісенної парадигми в межах однієї етнографічної зони (Поділля) не виходить за рамки стабільних елементів і є досить цільною у своєму генетичному розвитку. Простежується спільність словесних текстів, ритмічних формул, інтонаційних контурів, формотворчих елементів. У весільних піснях спостерігаємо чимало архаїчних рис, які не зазнали впливу часу: пласт весільної обрядовості, як підтвердилося, зазнав найменших змін, а якщо вони й є, то простежуються у незначному варіюванні тексту, мелодії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алябьев А. Голоса украинских песен, изданные Михаилом Максимовичем. Аранжировка Александра Алябьева. Второе издание под ред. и с историко-критическим очерком Б. С. Штейнпресса. – М. : Госмузиздат, 1961. – С. 290.
2. Весільні пісні / Упоряд. , примітки М. М. Шубравської, нотний матер. упоряд. А. І. Іваницький. К.: Наукова думка, 1982. – Кн. 1. – 872 с.
3. Весільні пісні / Упоряд. , примітки М. М. Шубравської, нотний матер. упоряд. Н. А. Бучель. – К.: Наукова думка, 1982. – Кн. 2. – С. 36-38, 72, 93, 156-157, 185-186, 192, 246, 358.
4. Весільні пісні Віньковеччини / Записано жителькою с. Пилипи Олександрівські Віньковецького р-ну Хмельницької області О. О. Ткач, упорядники Є. І. Олендра, Н. Я. Небелюк, А. М. Прокопенко (редактор). – Хмельницький, 1993. – 83 с.
5. Весілля / Упоряд. текстів, примітки М. М. Шубравської, нотний матеріал упоряд. О. А. Правдюк. – К. : Наукова думка, 1970. – Кн. 1. – С. 23, 288, 297, 302, 335.
6. Весілля / Упоряд. текстів, примітки М. М. Шубравської, нотний матеріал упоряд. О. А. Правдюк. – К. : Наукова думка, 1970. – Кн. 2. – С. 261, 376.
7. Грица С. Й. Мелос української народної епіки. – К. : Наукова думка, 1979. – С. 36-44.
8. Мелодії українських народних пісень з Поділля і Холмщини, зібрані Л. Плосайкевичом і Я. Сенчиком / Під. ред. С. Людкевича, з передмовою Ф. Колесси // Матеріали до української етнології НТШ. – Т. 16. – Львів: НТШ, 1916. – С. 6.
9. Пісні Поділля. Записи Насті Присяжнюк в с. Погребище. 1920-1970 рр. / Упоряд. С. В. Мишанич. – К.: Наукова думка, 1976. – С. 139, 153-154, 168, 176-177.
10. Танцюра Г. Весілля в селі Зятківцях / Упоряд. , ред. М. К. Дмитренко, Л. О. Єфремова. – К.: Редакція часопису «Народознавство», 1998. – С. 36, 42, 58-59, 82, 219-220.
11. Труды этнографическо-статистической экспедиции вь Западно-русский край, снаряженной императорскимь русскимь географическим обществом юго-западный отделъ. Материалы и изследова-

нія, собранья д. чл. П. П. Чубинскимъ. Обряды: родины, крестины, свадьба, похороны. – Издан под наблюд. д. чл. Н. И. Костомарова, 1877. – Т. 4. – XXX, 714 [2], 46 с. , з нот. – С. 211.

Olena Dudar

**PARADIGMATIC OF THE WEDDING SONGS PODILLYA
AND THEIR REGIONAL MODIFICATIONS.**

This study is based on research of song paradigm action in Podillya ethnographic zone, on the wedding songs materials from Khmelnytsky, Vinnitsa, Ternopil regions.

Key words: Podillya, song paradigm, wedding songs.

Тетяна Ботюк

**СТАБІЛЬНІ ТА МОБІЛЬНІ ЕЛЕМЕНТИ У ВАРІАНТАХ АПОКРИФІЧНОЇ КОЛЯДКИ
«НОВА РАДІСТЬ СТАЛА»**

Стаття висвітлює семантичну та структурну змінюваність у варіантах колядкової парадигми «Нова радість стала» з урахуванням часового та просторового вимірів.

Ключові слова: стабільні і мобільні процеси, апокрифічна колядка, силабомелодичний ритм, народномузична форма, ладозвукоряд.

Останнім часом в музичній фольклористиці найбільший інтерес привертають питання, пов'язані з дослідженням змінних процесів у музичному фольклорі, зокрема його стабільних та мобільних елементів. До такого напрямку дослідження неодноразово зверталися зарубіжні та українські вчені-етномузикознавці Є.Гіппіус[1], З.Можейко [10], Л.Мухаринська [11], З.Евальд [5], В.Гнатюк [2], Ф.Колесса [7], С.Людкевич [9], К.Квітка [6], С.Грица [3], Є.Дюдюк [4], О.Смоляк [12]. На жаль, ніхто із вищезазначених вчених з різних причин не звертався до виявлення змінних процесів у жанрі апокрифічних колядок.

Мета статті – виявити семантичну та структурну змінюваність у варіантах колядкової парадигми «Нова радість стала, записаних в районах Західного Поділля, враховуючи діалектичну єдність традиційного і нового в залежності від дії на них зовнішніх та внутрішніх факторів.

Музичний фольклор як соціокультурне явище живе й розвивається за рахунок постійної змінюваності та оновлення. Найрухомішими елементами в ньому є словесний текст та мелодія. Це, власне, ті складові, що піддаються постійній кореляції та мовному оновленню. Інші складові фольклорного твору – ритмічна форма вірша, силабомелодична модель ритму, народномузична форма, ладозвукоряд – належать до стабільних елементів, хоча й вони з часом підлягають структурним кореляціям.

Найсприятливішим матеріалом для дослідження змінних процесів у музичному фольклорі є пісні напливового походження, зокрема апокрифічні колядки, що протягом декількох століть від початку свого зародження до сьогодні пройшли етап поступової фольклоризації й останнім часом витіснили з ужитку традиційні народні колядки.

Для виявлення стабільних та мобільних процесів у піснях зимового календаря предметом нашого дослідження стала найпоширеніша в сучасному різдвяному репертуарі співаків Західного Поділля апокрифічна колядка «Нова радість стала», що серед наших записів представлена значною кількістю варіантів (27). Вихідним матеріалом для порівняння стали пісенні зразки цієї колядкової парадигми, поміщені в збірниках «Колядки або пісні з нотами на Різдво Христове» (жовківське видання 1925 р.[8]) та збірник К.Стеценка «Колядки і щедрівки» (київське видання 1907 р. [13]). Ці друковані видання найчастіше зустрічалися у співочій практиці західноподільських жителів у першій половині ХХ століття й через те ввійшли глибоко в народний репертуар, а згодом фольклоризувалися й стали найпопулярнішими під час Різдвяних свят.